

**Татар гомуми белем бирү оешмаларында укучылар өчен татар
әдәбиятыннан олимпиада сорауларына җаваплар
(муниципаль тур, 2023-2024 уку елы) 7 нче сыйныф**

Максималь балл – 47 балл

I. Теоретик тестлар (10 балл).

1. Кешенең тышкы кыяфәтен, йөз төзелешен, буй-сынын һәм үз-үзен тотышын тасвирлау (1 балл):

- 1) әдәби деталь
- 2) **портрет**
- 3) хронотоп

2. Әдәбиятның хис-кичерешләренә белдерүгә, чагылдыруга корылган, аеруча осталык һәм махсус чаралар таләп итә торган төрә (1 балл):

- 1) шигырь
- 2) поэма
- 3) **лирика**

3. Лиро-эпик әсәрләр генә күрсәтелгән рәтне сайлап алыгыз (1 балл):

- 1) «Идегәй», «Мокамай»
- 2) «Мокамай», «Милли моңнар»
- 3) «Милли моңнар», «Идегәй»

4. Күрсәтелгән образлар арасыннан кайсы әсәрдә символ вазифасын үти (1 балл):

- 1) «Идегәй» әсәрендә акбүз ат
- 2) **Г.Ибраһимовның «Кызыл чәчәкләр» әсәрендә кызыл чәчәкләр**
- 3) Н.Думаваының «Яшь ана» әсәрендә чәчәкләр

5. Табигый, жанлы сөйләм һәм телнең үзендә булган образлы сурәтләү чаралары ярдәмендә тормышны бөтен нечкәлекләре белән вакыйгалар дулкынында укучыга җиткерә (1 балл):

- 1) **чәчмә әсәрләр**
- 2) тезмә әсәрләр
- 3) лирик әсәрләр

6. Чәчмә әсәрләр генә булган рәтне билгеләгез (1 балл):

- 1) «Идегәй», «Яшь ана», «Кызыл чәчәкләр»
- 2) **«Кызыл чәчәкләр», «Яшь ана», «Акчарлаклар»**
- 3) «Кызыл чәчәкләр», «Яшь ана», «Җан Баевич»

7. Билгеләмәне игътибар белән укыгыз һәм аңа туры килгән төшенчәне язып куегыз: *«Әсәрдә персонажның эчке дөньясын, ягъни фикерләрен, хис-кичерешләрен, теләк-омтылышларын матур әдәбиятка хас чаралар аша тулы итеп, әңгемәләп сурәтләү осталыгы»* (2 балл):

Жавап: психологизм

8. Жанрларны лириклыктан эпиклыкка күчә бару тәртибендә урнаштырыгыз. Жавабыгызда алар алдына куелган саннарны гына үсә бару тәртибендә языгыз (2 балл):

- 1) поэма
- 2) күңел лирикасы
- 3) повесть

Жавап: 213

ИНСТРУКЦИЯ: Биремнең жавабы булып, саннар тезмәсе генә килә ала. Жавапны буш ара калдырмыйча, өтер яки башка символларсыз языгыз.

II. Әдип ижатына кагылышлы биремнәр (26 балл).

1. Шагыйрь буларак, ул үзенең вазифасын милләткә хезмәт итүдә таба. Нинди генә темага язмасын, һәрвакыт көчсезләр, рәнжетелгәннәрне яклай. Оялчан булса да, ижатында кыю сүзле була. Рухи байлыкны бөтен нәрсәдән өстен күрә. Аның әсәрләрендә гади халык күңелендә яшәгән уй-кичерешләр, моң-сагыш, милли азатлык турындагы өметләр гәүдәләнеш таба. Кем турында сүз бара? (2 балл):

Жавап: Габдулла Тукай

2. Г.Тукайның әсәрләре генә урын алган рәтне билгеләгез (1 балл):

- 1) «Милли моңнар», «Туган тел», «Жәйге таң хатирәсе»
- 2) «Милләтә», «Жәйге таң хатирәсе», «Мокамай»
- 3) «Жәйге таң хатирәсе», «Туган тел», «Халкыма»

3. Г.Тукайның «Милләтә» шигыреннән алынган әлегә өзекнең төп фикере нинди? Дөрөс жавапны билгеләгез (2 балл):

*Үзем үлсәм дә, гажиз исемем үлмәсен, югалмасын;
Минем тырышлыгым һәм эшләрем бушка китмәсен.*

*Әгәр милләт мине илтифат итеп искә алса, -
Шул минем максатым, теләгем һәм бәхетем.*

- 1) Шагыйрьнең төп максаты һәм бәхете – үзен илтифат белән искә алулары
- 2) Шагыйрьнең тырышлыгы һәм эшләре бушка китмәскә тиеш

3) **Шагыйрь үзе исән булганда милләтенә хезмәт итәргә, үз артыннан милләткә файдалы эшләр кылып калдырырга тиеш, шагыйрь кешенең төп максаты һәм бәхете шул**

4. Г.Тукайның беренче әсәрләре кайда иҗат ителә башлый? Дөрөс җавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) **Жәек**
- 2) Кырлай
- 3) Казан

5. Г.Тукай укыган мәдрәсә. Дөрөс җавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) «Галия»
- 2) «Мөхәммәдия»
- 3) **«Мотыйгия»**

6. Г.Тукай кайсы елда Казанга кайта? Дөрөс җавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) 1886
- 2) **1907**
- 3) 1913

7. Г.Тукай әдәбиятның кайсы төрендә актив эшли? (2 балл):

Җавап: **поэзия / шигърият / лирика**

8. Г.Тукайның «Жәйге таң хатирәсе» шигыре кайсы жанрга карый? (2 балл):

- 1) күнел лирикасы
- 2) **пейзаж лирикасы**
- 3) лирика

9. Г.Тукайның «Жәйге таң хатирәсе» шигыреннән алынган әлеге өзектә кулланылган 2 тел-сурәтләр чарасын табып языгыз (4 балл):

*Шат үләнлекләр, тәбәсsemдә чәчәкләр, ләләләр;
Сандугачлардан ява, яңгыр кеби, мәдхияләр.*

*Туктаганнар күрмәгә иртүк табигать күркене
Күктә аккошлардай ак күчмә болытлар төркеме.*

Җавап: **чагыштыру, инверсия, эпитет, метафора**

10. Г.Тукайның «Жәйге таң хатирәсе» шигырендә лирик геройга бәя (характеристика) бирегез (5 балл):

*Галибанә яктырып, әкрен генә ал таң ата;
Моңланып, хәсрәтләнеп, ялкау гына ак ай бата.*

*Бер-бер артлы юк булып, күкләрдә йолдызлар сүнә;
Таң җәиле куйды исеп, яфраклар аз-аз селкенә.*

*Пәрдәдән чыкты, ачылды ямь-яшел кыр һәм япан;
Китте инде кап-кара каплап ята торган чапан.*

*Тын гына яткан, ялыккан, төн буенча көн көтеп,
Ялтырап, җәйлеп ята күлләр, сихерле көзгә күк.*

*Шат үләнлекләр, тәбәсsemдә чәчәкләр, ләләләр;
Сандугачлардан ява, яңгыр кеби, мәдхияләр.*

*Туктаганнар күрмәгә иртүк табигать күркене
Күктә аккошлардай ак күчмә болытлар төркеме.*

*Каршыларга иң сәза чак, иң матур чак җәйге таң;
Шул вакытта уйла, шагыйрь: килде илһам, уйласаң.*

11. Автор нинди идея (фикер) җиткерә? Ул шигырьнең кайсы юлларына салынган? (5 балл)

Жәйге таң күренеше илаһи матурлыкка ия, ул шагыйрь күңеленә илһам бирә, илһам уята һ.б.

III. Ижади бирем (10 балл).

«Бәхетле шул баладыр, кайсы дәрсенә күңел бирсә, / Мөгаллимне олуг күрсә, белергә кушканын белсә...» юлларына нигезләнеп, 10 жөмләдән ким булмаган күләмдәге инша языгыз.

**Татар гомуми белем бирү оешмаларында укучылар өчен татар
әдәбиятыннан олимпиада сорауларына җаваплар
(муниципаль тур, 2023-2024 уку елы) 8 нче сыйныф**

Максималь балл – 48 балл

I. Теоретик тестлар (10 балл).

1. Читләтеп әйтүнең бер формасы, күренеш-хәлләрне, сыйфатларны предмет-сурәтләр атау (1 балл):

- 1) метафора
- 2) **аллегория**
- 3) символ

2. Жөмләдә сүзләрнең грамматик тәртибен үзгәртү, мәгънә басымы төшә торган сүзгә алга күчәрәп кую (1 балл):

- 1) синтаксик фигура
- 2) **инверсия**
- 3) метафора

3. Лирик әсәрләр генә күрсәтелгән рәтне сайлап алыгыз (1 балл):

- 1) «Идегәй», «Ана догасы»
- 2) «Алсу», «Таһир-Зөһрә»
- 3) **«Тәэссер», «Нәсыйхәт»**

4. Күрсәтелгән образлар арасынан кайсы әсәрдә символ вазифасын үти (1 балл):

- 1) М.Акъегетнең «Хисаметдин менла» әсәрендә «Н» авылы
- 2) **Ш.Камалның «Буранда» әсәрендә буран**
- 3) Г.Кутуйның «Тапшырылмаган хатлар» әсәрендә хат

5. Әдәбиятның кешене хәрәкәттә, каршылыктарда күрсәтүгә, тормышның бер кечкенә өзегә аша кеше характерларын ачуга корылган төре (1 балл):

- 1) **драматургия**
- 2) проза
- 3) драма

6. Чәчмә әсәрләр генә булган рәтне билгеләгез (1 балл):

- 1) «Бер хәрабәдә», «Йөзек кашы», «Яз»
- 2) «Әйтелмәгән васыять», «Буранда», «Сүнгән йолдызлар»
- 3) **«Йөзек кашы», «Буранда», «Искәндәр»**

7. Билгеләмәне игътибар белән укыгыз һәм аңа туры килгән төшенчәне язып куегыз: *«Әсәрнең эмоциональ көйләнеше. Язучының фикерен җиткерү өчен сайланган хис яңгырашы. Ул әсәрнең идеясе, жанры белән дә бәйләнештә була. Героик, романтик, трагик, сатирик һ.б. төрләрә бар»* (2 балл):

Жавап: пафос

8. Жанрларны лириклыктан эпиклыкка күчә бару тәртибендә урнаштырыгыз. Жавабыгызда алар алдына куелган саннарны гына үсә бару тәртибендә языгыз (2 балл):

- 1) дастан
- 2) гражданлык лирикасы
- 3) хикәя

Жавап: 213

ИНСТРУКЦИЯ: Биремнең жавабы булып, саннар тезмәсе генә килә ала. Жавапны буш ара калдырмыйча, өтер яки башка символларсыз языгыз.

II. Әдип ижатына кагылышлы биремнәр (28 балл).

1. 1886 елның 1 гыйнварында Казанның Яңа бистәсендә туа. Мәдрәсәдә белем ала, мәдрәсә каршындагы рус классын уңышлы тәмамлай. Университетка керү хыялы белән яна. 1907 елда паралич сугып, гомерлеккә аяксыз кала. Кем турында сүз бара? (2 балл):

Жавап: Фатих Әмирхан

2. Ф.Әмирханның әсәрләре генә урын алган рәтне билгеләгез (1 балл):

- 1) «Хәят», «Бер хәрабәдә»
- 2) «Бер хәрабәдә», «Буранда»
- 3) «Бер хәрабәдә», «Искәндәр»

3. Ф.Әмирханның «Бер хәрабәдә» әсәреннән алынган әлеге өзекең төп фикере нинди? Дөрөс жавапны билгеләгез (2 балл):

...Өрәк, Әсманың өрәге! Юк, бу сүз ялган! Бөтен дөнья халкы килеп, үз күзләре белән күргәнлекләрен сөйләсәләр дә, мин моңа ышанмыйм! И малгунь халык, ялганламагыз! Әсма өрәге – ул ни дигән сүз? Фәрештәләрдән өрәк чыгамы соң? Шул минем белән менә бу эскәмиядә утырып торган, бөдрә сары чәчле, зәңгәр күзле, фәрештә шикелле Әсмадан? Юк-юк, мин йөрәк яргыч итеп кычкырам, юк!..

- Ләгънәт сиңа, и тормыш! Әүвәл алдыйсың, аннан соң мыскыллыйсың!

- 1) Фәрештәдән өрәк чыга алмый

2) Тормыш кешене алдауга, аннан соң мыскыллауга корылган
3) **Тормышның мәгънәсе юк, Матурлык, Яшьлек, Мәхәббәт, Бәхет барысы да вакытлы**

4. Ф.Әмирханның «Бер хәрабәдә» әсәрендә Хикәяләүче, хәрабә һәм Фәхрия образларын төркемнәргә бүлеп языгыз (1 балл):

- 1) төп герой **Хикәяләүче**
- 2) символик образ **хәрабә**
- 3) эпизодик герой **Фәхрия**

5. Ф.Әмирхан укыган мәдрәсә. Дәрәс җавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) «Галия»
- 2) «**Мөхәммәдия**»
- 3) «Мотыйгия»

6. Ф.Әмирханның беренче әсәре кайсы елда дөнья күрә? Дәрәс җавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) 1886
- 2) **1907**
- 3) 1926

7. Ф.Әмирхан әдәбиятның кайсы төрендә актив эшли? (2 балл):

Җавап: **проза / эпик төр**

8. Ф.Әмирханның «Бер хәрабәдә» әсәре кайсы жанрга карый? (2 балл):

Җавап: **хикәя**

9. Ф.Әмирханның «Бер хәрабәдә» әсәреннән алынган әлеге өзектә кулланылган 2 тел-сурәтләү чарасын табып языгыз (4 балл):

...Аннан соң игътибарсыз гына, карамый гына, мине узып китте дә үзенең җеннәренә сөйләп барган сымак кыяфәт һәм әллә нинди төссез тавыш белән: - Күптән өйнең ул ягында кеше тормый. Анда бичура ияләнгән, - диде.

Бу сүз минем йөрәгемне туңдырып җибәрде.

- Мин белгән заманнарда анда фәрештәләр торалар иде.

Карчык мине әллә нинди сукмаклардан әйләндерде дә ярым җиммерелгән бер ишек һәм паркетлары кырылган шакшы бер коридор аркылы биек түшәмле, зур-зур тәрәзәле бер бүлмәгә алып керде.

Җавап: **чагыштыру, метафора, эпитет, каршы кую һ.б.**

10. Әлеге өзектә хикәяләүченең кичерешләрен ачу барышында Ф.Әмирхан нинди образлардан һәм алымнардан файдалана? (6 балл):

...Әйе, кайчандыр бу агачта сандугачлар сайрый иде!

Бу хатирәләр минем күз алдымнан кадерле төшләр шикелле булып үтеп киттеләр. Бу эшләрнең булып-булмаганлыгын, бу эшләрне мин төшемдә генә күргәнме, әллә болар кайчандыр бервакыт өнемдә булып үткәннәрме икәннән аңлый алмый берәз утыргач, мин, ватык эскәмиядән торып, бакчаның урта бер җирендәге беседканы эзләргә керештем.

Кайчандыр бакчадагы хәятның мәркәзе булып торган бу беседка бу көн инде эченә керә алмаслык булып җимерелгән, кычытканнар белән чолганып утыра иде. Мин, аңа барып җитмәстән тукталып, пошынып, аның ишегенә карап тордым. Әгәр ул ишекнең теле булып та, кайчандыр үзе аркылы йөргән кешеләрнең, кайчандыр үзе аркылы аккан тормышның моңлы тарихын сөйләсә иде, мин, шөбһәсез, җиргә егылып елар идем.

Әле дә хәтеремдә: моннан биш ел элек бер кичне аның эчендә Фәхрия гитара уйнап утырган иде. Әсма белән без икәү, аңа күренми генә бер читтә торып, аның уйнаганын тыңлаган идек. Гитара Фәхриянең кулында елый, алтын тавышлы фәрештә елаган шикелле, моң һәм хәят катыш тавыш белән елый, һәм аның елашына Фәхриянең коңгырт күзләре, моңланып, хәяттан арыган шикелле хәлсезләнеп җавап бирәләр иде. Кем белә, бәлки, ул вакытта ук ул гитара һәм ул күз алдындагы бүгенге көнне күреп, бүгенге хәятсызлык, хәрабәлекне сизенеп моңланганнардыр. Ләкин Әсма белән мин, аны сизмичә, кичнең караңгысына кәефле чолганып, күз алдыбыздагы бу якты беседканы сөеп, күңелләребез белән иркәләп карап торган идек...

Сандугач, бакча, ишек теле, гитара елавы, алтын тавышлы фәрештә, хәрабә һ.б. образлар, үткәнне һәм хәзергене каршы кую, психологизм, төсләр һәм тавышлар һ.б. алымнар кулланыла.

11. Әлеге өзектә бакчаның үткәнне һәм хәзергесен янәшә куеп, язучы нинди фикерләр җиткерә? (6 балл)

Тормыш-яшәштәге бөтен әйбернең – Матурлыкның да, Яшьлекнең дә, Мәхәббәтнең дә, Бәхетнең дә вакытлы булуы, үтеп китүе, үз артыннан үкенеч һәм сызлану гына калдыруы турында сөйли. Тормышның мәгънәсе юк дип кабатлый.

III. Ижади бирем (10 балл).

«Яманга юлдаш булсаң – бәла тагар, / Еланга ярдәм итсәң – кулың чагар» юлларына нигезләнеп, 10 жөмләдән ким булмаган күләмдәге инша языгыз.

**Татар гомуми белем бирү оешмаларында укучылар өчен татар
эдәбиятыннан олимпиада сорауларына җаваплар
(муниципаль тур, 2023-2024 уку елы) 9 нчы сыйныф**

Максималь балл – 50 балл

I. Теоретик тестлар (10 балл).

1. Эпик, драма, лиро-эпик әсәрләрдә вакыйга-хәлләр яки кеше холкы-характерының үсү-үзгәрү тарихы (1 балл):

- 1) вакыйгалылык
- 2) **сюжет**
- 3) сюжет элементлары

2. Мәгънә ягыннан капма-каршы булган төшенчә яисә образларны белдерүче стилистик фигура (1 балл):

- 1) **антитеза**
- 2) антоним
- 3) эпитет

3. Лирик әсәрләр генә күрсәтелгән рәтне сайлап алыгыз (1 балл):

- 1) «Жырларым», «Хикмәтләр», «Нуры содур»
- 2) «Ышанма», «Сагыну», «Төхфәи мәрдан»
- 3) **«Жырларым», «Хикмәтләр», «Ышанма»**

4. Күрсәтелгән образлар арасыннан кайсы әсәрдә символ вазифасын үти (1 балл):

- 1) Ф.Әмирханның «Хәят» әсәрендә бакча
- 2) **М.Жәлилнең «Кошчык» шигырендә кош**
- 3) Г.Кутуйның «Сагыну» әсәрендә туган ил

5. Әдәбиятның кешене башка кешеләр һәм вакыйгалар уртасында тасвирлауга корылган төре (1 балл):

- 1) драматургия
- 2) **проза**
- 3) повесть

6. Лиро-эпик әсәрләр генә булган рәтне билгеләгез (1 балл):

- 1) **«Төхфәи мәрдан», «Хөсрәү вә Ширин», «Сагыну»**
- 2) «Нуры содур», «Хөсрәү вә Ширин», «Жырларым»
- 3) «Төхфәи мәрдан», «Кыйссаи Йосыф», «Хәят»

7. Билгеләмәне игътибар белән укыгыз һәм аңа туры килгән төшенчәне язып куегыз: *«Билгеле бер идеал яктылыгында тормышны үзгәртеп тасвирлауга нигезләнгән иңсат юнәлеше, тибы»* (2 балл):

Жавап: **романтизм**

8. Жанрларны лириклыктан эпиклыкка күчә бару тәртибендә урнаштырыгыз. Жавабыгызда алар алдына куелган саннарны гына үсә бару тәртибендә языгыз (2 балл):

- 1) нәсер
- 2) пейзаж лирикасы
- 3) повесть

Жавап: **213**

ИНСТРУКЦИЯ: Биремнең жавабы булып, саннар тезмәсе генә килә ала. Жавапны буш ара калдырмыйча, өтер яки башка символларсыз языгыз.

II. Әдип ижатына кагылышлы биремнәр (30 балл).

1. Гомерен милләткә багышлаган шәхесләрнең берсе. Ул жирдә яшәвенең максатын татар әдәбиятын яңа баскычка күтәрүдә таба, милләтен алдынгы һәм бәхетле итеп күрергә тели. Аның зәвыклы, дөньяны-яшәешне күреп кенә түгел, тоеп һәм сиземләп аңлатучы бай күңеле, язмыш сынауларына бирешмәгән көчле рухы, әдәбиятта яңа сукмаклар салган проза әсәрләре бүгенге укучыны да үзенә жәлеп итә. Кем турында сүз бара? (2 балл):

Жавап: _ **Фатих Әмирхан**

2. Ф.Әмирхан кайсы өлкәләрдә эшли (1 балл):

- 1) проза, драматургия, поэзия, журналистика
- 2) проза, драматургия, әдәби тәнкыйть, поэзия
- 3) **проза, драматургия, әдәби тәнкыйть, журналистика**

3. Ф.Әмирханның «Хәят» әсәреннән алынган әлеге өзекең төп фикере нинди? Дөрес жавапны билгеләгез (2 балл):

...Салихның да кулында, теге егетнеке ишкелле, бер думбрасы бар икән. Ул, шул думбрага бик матур чиертеп, кычкырып жырлап, Хәят утырган тәрәзгә таба килә икән...

Салихның «Сөям сине» дигән, сүзсез жырлана торган жыры бөтен бакчаны яңгыратса да, Хәяттан башкаларга: Борһан абзый, Газизә абыстай һәм Бибигә ишетелми икән, ләкин Хәятка аермачык ишетелә икән....

Боларны хыялына китергәч, Хәят чынлап та кытыкланып китте, кызарынды һәм, үз-үзеннән оялып, мендәренә барып капланды да:

– *Илаһи, мәхәббәт бир! Илаһи, гомерлек мәхәббәт бир инде! – диенде.*».

- 1) Мәхәббәт хыял белән бергә яши
- 2) **Кешенең үзе яраткан кешесе белән тормыш корырга, бәхетле булырга хақы бар, ләкин татар тормышы чикләнгән**
- 3) Мәхәббәт – илаһи көч

4. Ф.Әмирханның «Хәят» әсәреннән алынган әлеге өзеңләр нинди теоретик төшенчәгә туры килә (2 балл):

«Матур бу кызның озын керфекле кара күзләре алсу-ак йөзәнә, мөгҗизалы якутлар шикелле, нур чәчеп торганлыктан, гүзәл башы, хәтта бөтен бие нурда йөзә шикелле күренә иде»; «Ул озын, кие вә үз-үзләреннән күперенеп тора торган, кара ефәк көлтәсе шикелле чәчләрен тараганда ...; Хәят әле бары уналтынчыда гына булса да, быел кыш ул, кинәт үсеп китеп, бие-сыны белән инде «жүткән» кызлардан аермасыз булган иде... Аның быел тектергән ал ефәк декольте күлмәге инде жүткән кызлар кия торган модаларның иң соңгысы белән тегелгән иде».

Жавап: **портрет**

5. Ф.Әмирхан иҗат дәвамында кайсы газета-журналлар белән эш итә (1 балл):

- 1) **«Кояш», «Аң»**
- 2) «Кояш», «Казан утлары»
- 3) «Ватаным Татарстан», «Ялт-Йолт»

6. Ф.Әмирхан әдәбиятның кайсы чорында актив иҗат эше белән шөгыльләнә? Дөрес жавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) XIX гасыр ахыры
- 2) **XX йөз башы**
- 3) 1920 еллар

7. Ф.Әмирханның «Хәят» әсәре әдәбиятның кайсы төренә һәм жанрына карый? (2 балл):

Жавап: **проза / эпик төр, повесть**

8. Ф.Әмирханның «Хәят» әсәреннән алынган әлеге өзеңтә кулланылган 2 тел-сурәтләү чарасын табып языгыз (4 балл):

... Михаил да, Лиза шикелле үк, Хәятның кечкенәдән бергә уйнап үскән иптәше иде. Ул, үткән көз Казан университетына кабул ителгәнлектән, бу кышны Казанда уздырып, кичә генә Н шәһәренә кайткан иде.

Алар өчәүләшеп яр өстеннән Иделгә карап тора торган эскәмиягә килеп утырдылар. Иделнең киңлегә, иркенлегә һәм көчле агышы, аның өстендәге пароходчылар һәм ал арга тагылган баржалар, төрле жәңгәлгә таралган, бер яктан икенче якка чыгарга азаплана торган көймәләр, икенче якта күренеп тора торган авыл һәм аның кыры һәм көтүе иркен һәм матур күренәләр иде...

Әнә бер кеше йөртә торган (пассажирский) пароход, аның көпчәк тавышы Идел өстен яңгырата, моржасыннан чыккан кара төтенә, артында калып, һәм һаваларга күтәрелә, һәм дулкыннарда кадәр төшә, ләкин шул ничә йөз кеше төягән пароход моннан бик кечкенә күренә, өстендәге кешеләре чыпчылар кадәр генә... Кояш, шул биек кояшның күз чагылдыргыч шәуләсе, пароходчык калдырган дулкынчыларда сикеренеп, чумып, шаярып йөри..

Жавап: чагыштыру, эпитет, антитеза, метафора, сынландыру һ.б.

9. Әлеге өзеңгә Хәятнең кичерешләрен ачу барышында Ф.Әмирхан нинди образлардан файдалана? (3 балл):

...Төн килде. Бөтен табигать, бөтен жәңгә йөзә, бөтен яшь йөрәкләр шикелле Хәят та язгы төннәргә сәя иде. Язның салкынчарак, хуш исле төннәргә, бигрәк тә ул төннәргә шуңдый хуш исле булуылыгы Хәятның йөрәгендә үзәңгә беләмсез бер тойгы уята иде. Бу тойгыда жәңгәлчә генә моң, жәңгәлчә генә шатлык, нәрсәңдер жәңгәлчә генә сагыну, нәрсәңдер жәңгәлчә генә көтү, нәрсәңдер жәңгәлчә генә куану, тагы әллә нәтәсәләр бар иделәр. Хәят язгы төннәрдә бу тойгы белән исерә дә, үз-үзәңгә онытып, томанлы рәхәтлек эчәңгә батып кала иде.

Бүгәңгә Төн Хәятка, үзәңгә салкынчарак кына аязлыгы, язлыклы хуш исе эчәңгә төрендереп, катгый бер карар да китерде.

Хәят, һәр көңгә гадәтәңгә, бакчага ачылган тәрәзәсә төбәңгә килеп утырды да, бакчадан керә торган салкынча һаваны зур-зур йотымнар белән эчеп, әлеге үзәңгә билгесез тойгының томанлы рәхәтлегәңгә талды. Һәм, шул томанлы рәхәтлек эчәңгә төренеп, иртәдән бирле башыңгә әйләңдергәңгә мәсәләңгә салмак һәм тыныч кына чишеп ташлады.

Карар булды: Хәят Салихка барырга риза! Салихка баргач, бу соңгы айларда була башлаган эч пошу бәләсә дә бөтенләй бәтәчәк булды. Чөңки Хәят тормышының тойгы белән генә бәләңгә торган китек ягыңгә Салих бөтенләй тутырачак...

Төн, язгы табигать, томан, бакча һ.б.

10. Әлеге өзеңгә Хәятнең кичерешләрен сурәтләп, язучы нинди фикерләр жәңкерә, нинди проблемалар күтәрә? (6 балл)

Ф.Әмирхан татар тормышының чикләңгәңгә булуыңгә күрсәтә, Хәят үз күңеләңгә каршы килеп, әти-әңнисә теләңгәңгә кеше белән тормыш корырга карар кыла, хатыңгә-кыз азатлыгы проблемасы күтәрелә. Ләкин

мондый мэхэббэт кеше тормышына бэхет китерми, төн, язгы салкынча табигать образлары, метафора буларак, укучыны шушы фикергә китерә һ.б.

11. Фатих Әмирхан ижатына хас 3 сыйфатны, үзенчәлекне атагыз (6 балл):

1) үз ижатында нинди геройларга зур урын бирә? **Бэхет, яшәү мәгънәсен эзләгән, шәхси тормышында бэхет таба алмаган геройларга зур урын бирә һ.б.**

2) нинди проблемалар күтәрә? **Хатын-кыз азатлыгы, татар тормышының чикләнгән булуы, яшәештә һәрнәрсәнең вакытлы булуы һ.б.**

3) нинди алымнарга еш мөрәжәгать итә? **Импрессионистик алымнарга, каршы кую алымына, психологизмга, тавыш һәм төсләргә еш мөрәжәгать итә һ.б.**

III. Ижади бирем (10 балл).

«Акыллы ир «олугъ мин» дип лаф ормас / Аның затында алдау, хыянәт булмас...» юлларына нигезләнеп, 15 жөмлэдән ким булмаган күләмдәге инша языгыз.

**Татар гомуми белем бирү оешмаларында укучылар өчен татар
эдәбиятыннан олимпиада сорауларына җаваплар
(муниципаль тур, 2023-2024 уку елы) 10 нчы сыйныф**

Максималь балл – 52 балл

I. Теоретик тестлар (10 балл).

1. Сүз сәнгатенә хас сыйфатларны, билгеләрне өйрәнә торган фән (1 балл):

- 1) әдәби барыш (процесс)
- 2) әдәбият тарихы
- 3) **әдәбият теориясе**

2. Гадәттән тыш кызык, мавыктыргыч, гыйбрәтле вакыйгалар турында бәян итүче эпик (кайчак лиро-эпик) жанр (1 балл):

- 1) мәдхия
- 2) **кыйсса**
- 3) газәл

3. Урта гасыр әдәби ядкарьләре генә күрсәтелгән рәтне сайлап алыгыз (1 балл):

- 1) **«Кыйссаи Йосыф», «Хөсрәү вә Ширин», «Сөһәйл вә Гөлдерсен»**
- 2) «Кыйссаи Йосыф», «Хөсрәү вә Ширин», «Хисаметдин менла»
- 3) «Кыйссаи Йосыф», «Сөһәйл вә Гөлдерсен», «Хәят»

4. Күрсәтелгән образлар арасынан кайсы әсәрдә символ вазифасын үти (1 балл):

- 1) **Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» әсәрендә төш**
- 2) Котбның «Хөсрәү вә Ширин» әсәрендә Хөсрәү
- 3) С.Сараиның «Сөһәйл вә Гөлдерсен» әсәрендә Гөлдерсен

5. Әдәби әсәрдә чагылдырылган вакыт һәм урын бөтенлегенә (1 балл):

- 1) реминисценция
- 2) **хронотоп**
- 3) традиция

6. Гарәп язулы истәлекләр генә булган рәтне билгеләгез (1 балл):

- 1) **«Диване лөгатет-төрк», «Котадгу белек», «Һибәтел-хәкаик»**
- 2) «Диване лөгатет-төрк», «Һибәтел-хәкаик», «Күлтәгин истәлегенә»
- 3) «Һибәтел-хәкаик», «Кыйссаи Йосыф», «Билгә каган истәлегенә»

7. Билгеләмәне игътибар белән укыгыз һәм аңа туры килгән төшенчәне язып куегыз: *«Нигезендә яңача язу, яңа әдәби алымнар яткан, тормышны*

тәртипсез хәлдә – хаос хәлендә сурәтли торган, күп катламлы тормыш моделе тудырылган иҗәт тибы» (2 балл):

Жавап: **модернизм**

8. Образларны сәнгати яктан катлаулана бару тәртибендә урнаштырыгыз. Жавабыгызда алар алдына куелган саннарны гына үсә бару тәртибендә языгыз (2 балл):

- 1) деталь
- 2) символ
- 3) метафора

Жавап: **132**

ИНСТРУКЦИЯ: Биремнең жавабы булып, саннар тезмәсе генә килә ала. Жавапны буш ара калдырмыйча, өтер яки башка символларсыз языгыз.

II. Әдип иҗатына кагылышлы биремнәр (32 балл).

1. «Мин китапның әһәмиятен аңларлык яшыкә житкәндә, халык арасында төрле исемдә байтак кына әсәр укула иде. Ләкин шулардан мин халыкның рухи хәзинәсен бу китап кадәр баеткан, халык күңеленә шулкадәр көчле тәәсир иткән башка бер китапны белмим. Бу әсәрне йөз еллар буенча безнең борынгы бабаларыбыз укып килгән, безнең әти-әниләребез, апа-абыйларыбыз укып үскән. Мин малай чакта, безнең авылда бу кыйсса иң затлы, иң кыйммәтле китаплардан санала, кияүгә чыкканда, аны кызларга иң кадерле истәлек сыйфатында бүләк итеп бирәләр иде...» Г.Бәширов истәлекләреннән алынган әлеге юлларда кемнең кайсы әсәре турында сүз бара? (2 балл):

Жавап: **Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» әсәре**

2. Кол Гали иҗаты әдәбиятның кайсы чорына карый (1 балл):

- 1) Казан ханлыгы чоры
- 2) **Болгар чоры**
- 3) Алтын Урда чоры

3. Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» әсәреннән алынган әлеге өзекең төп фикере нинди? Дөрөс жавапны билгеләгез (2 балл):

*Йосыф әйтте: «Мине газиз сатып алды,
Минем гадәт-холкым аңа ошап калды,
Ул бит мине угълы итеп кабул кылды, -
Атама ничек хыянәт итим имди?*

*Хыянәтчеләрне Халикъ һич яратмый,
Дошманнарга җәзасыннан кире кайтмый,
Ярдәм сорап килгәннәрне кире какмый,*

Сабыр ит син, курык, аңа сыен имди!».

- 1) сабыр булырга кирәк
- 2) Хыянәтчеләрне Аллаһ яратмый
- 3) **үзеңә яхшылык кылганнарға хыянәт итәргә ярамый, Аллаһ андый кешене гафу итми, сабыр итеп яшәгәннәргә үзенә рәхмәтен һәм ярдәмен ирештерә**

4. Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» әсәреннән алынган әлеге өзектә кайсы образлар символ булып килә? (2 балл):

*Туар кояш, тулган ай һәм унбер йолдыз
Шул төшемдә сәждә кылды миңа төп-төз –
Бу төшемне шулай күрдем, һичбер шиксез,
Йә, әткәем, шул төшемне юра имди.*

Жавап: **кояш, ай, йолдыз, төш**

5. Кол Гали шәхесе белән бәйле төбәкләр урын алган рәтне күрсәтегез (1 балл):

- 1) **Кашан, Болгар, Хәрәзем**
- 2) Хәрәзем, Сарай, Мәскәү
- 3) Казан, Болгар, Хәрәзем

6. Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» әсәре 1839 елда беренче тапкыр кайда басыла? Дөрәс җавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) **Казан университеты типографиясе**
- 2) Татарстан китап нәшрияты
- 3) Кәримовлар матбагасы

7. Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» әсәре кайсы жанрга карый? (2 балл):

Жавап: **поэма / кыйсса**

8. Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» әсәреннән алынган әлеге өзектә кулланылган 2 тел-сурәтләр чарасын табып языгыз (4 балл):

*Һәрбер әйткән сүзең туры, үзәк өзгеч,
Буең зифа, сының матур, гәүдәң төп-төз.
Бик зур байлык – аяк-куллар һәм нурлы йөз
Бүләк иткән күк иясе сиңа имди.*

*Кызыл якут кебек синең яңакларың,
Яшь алмадан нәфисрәктер иякләрең,
Бал-шикәрдән татлырактыр иреннәрең, -
Ике ирнең күңлем үртәп тора имди.*

Жавап: чагыштыру, эпитет h.б.

9. Г.Тукайның «Кыйтга» шигырендә лирик геройга бәя бирегез. (5 балл)

*Көчләремне мин кара көннәргә саклый алмадым,
Көннәремнең һичберен дә чөнки ак ди алмадым.*

*Булды юлда киртәләр, эттән күбәйде дошманым,
Чөнки залимнәрне, өстеннәрне яклый алмадым.*

*Кайтмады үч, бетте көч, сынды кылыч – шул булды эш:
Керләнеп беттем үзем, дөнъяны пакъли алмадым.*

10. Әлеге шигырьдә автор нинди фикерләр үткәрә? (6 балл)

Лирик герой дөнъяны үзгәртә, чистарта алмавы өчен сызлана. Дөнъядагы кара көчләр кешене сындыра, каралта, шул яшәешне чистарта алмавы өчен кеше сызлана, ди автор h.б.

11. Г.Тукай ижатына хас 3 сыйфатны, үзенчәлекне атагыз (6 балл).

III. Ижади бирем (10 балл).

«Тормыш ул – серле бер могҗиза...» юлларына нигезләнеп, 16 жөмләдән ким булмаган күләмдәге инша языгыз.

**Татар гомуми белем бирү оешмаларында укучылар өчен татар
эдәбиятыннан олимпиада сорауларына җаваплар
(муниципаль тур, 2023-2024 уку елы) 11 нче сыйныф**

Максималь балл – 52 балл

I. Теоретик тестлар (10 балл).

1. Эдәбиятның билгеле бер тарихи вакыт аралыгындагы хәрәкәте (1 балл):

- 1) **эдәби барыш (процесс)**
- 2) эдәбият тарихы
- 3) эдәбият белеме

2. Эдәби әсәрдә эмоциональ-мәгънәви көчкә ия кисәк, образның бер өлеше (1 балл):

- 1) лейтмотив
- 2) архетип
- 3) **деталь**

3. Гражданлык лирикасы үрнәкләре генә күрсәтелгән рәтне сайлап алыгыз (1 балл):

- 1) **«Кичер, илем!», «Иртә төшкән кар», «Җырларым»**
- 2) «Җырларым», «Тынма, давыл!»
- 3) «Тынма, давыл!», «Төрмәдә төш»

4. Күрсәтелгән образлар арасынан кайсы әсәрдә символ вазифасын үти (1 балл):

- 1) Ә.Еникинең «Төнге тамчылар» әсәрендә портфель
- 2) Х.Вахитның «Беренче мәхәббәт» әсәрендә бер саны
- 3) **Ф.Хөснинең «Йөзек кашы» әсәрендә йөзек кашы**

5. Кечкенә күләмле, эмоциональлеге, ритмик төзелеше белән шигъри сөйләмгә якын булган һәм хис-кичерешләрнең үсеш-үзгәрешен күрсәтә торган чәчмә әсәр (1 балл):

- 1) **нәсер**
- 2) поэма
- 3) дастан

6. Эпик әсәрләр генә булган рәтне билгеләгез (1 балл):

- 1) «Өч аршын жир», «Кыйссаи Йосыф», «Йөзек кашы»
- 2) «Беренче мәхәббәт», «Хөсрәү вә Ширин», «Йөзек кашы»
- 3) **«Төнге тамчылар», «Колыма хикәяләре», «Йөзек кашы»**

7. Билгеләмәне игътибар белән укыгыз һәм аңа туры килгән төшенчәне язып куегыз: *«Яшәешнең, кеше табигатенең асылын төгәл, дәрәс итеп гәүдәләндерүче иҗат юнәлеше (тибы)»* (2 балл):

Жавап: **реализм**

8. Иҗат юнәлешләрен татар әдәбиятында формалаша бару тәртибендә урнаштырыгыз. Жавабыгызда алар алдына куелган саннарны гына үсә бару тәртибендә языгыз (2 балл):

- 1) реализм
- 2) көнчыгыш романтизмы
- 3) модернизм

Жавап: **213**

ИНСТРУКЦИЯ: Биремнең жавабы булып, саннар тезмәсе генә килә ала. Жавапны буш ара калдырмыйча, өтер яки башка символларсыз языгыз.

II. Әдип иҗатына кагылышлы биремнәр (32 балл).

1. «Татарча язу танучы һәм бу дәфтәрне укучы дуска!

Моны татарның билгеле шагыйре ... язды. Аның тарихы болай: ул 1906 елда туган. Квартиры Казанда һәм Мәскәүдә. Илдә иң зур шагыйрьләрдән санала. 1942 елны сугышка китте һәм әсир төште. Әсирлектә күп азаплар чигеп, кырык үлемнән калып, ахырында Берлинга китерелде. Берлинда сәси яшерен оешмада катнашуда, совет пропагандасы таратуда гаепләнеп, кулга алынды, төрмәгә ябылды. Бәлки, аны үлем җәзасына хөкем итәрләр. Ул үләр. Ә аның әсирлектә һәм тоткынлыкта язган 115 шигыре бар. Ул шулар өчен кайгыра...» Әлеге юлларның авторы кем? (2 балл):

Жавап: **Муса Җәлил**

2. Муса Җәлил әдәбиятның кайсы жанрларында эшли (1 балл):

- 1) либретто, лирик шигырь, повесть
- 2) лирик шигырь, нәсер, поэма
- 3) **лирик шигырь, поэма, либретто**

3. М.Җәлилнең «Кичер, илем!» шигыреннән алынган әлеге өзекнең төп фикере нинди? Дәрәс жавапны билгеләгез (2 балл):

Тик бер өмит: кара август төне

Илтер мине шунда җитәкләп.

Өстен килер түбән әсирлеккә

Үч һәм илгә керсез мәхәббәт.

Тик бер өмит, дуслар: сезнең сафта

Табар соңгы көрәш теләген.

Яраланган, ләкин тар коллыкка

Баш имәгән керсез йөрәгем.

- 1) шагыйрь йөрәге үлемсез
- 2) **әсир булганда да шагыйрь йөрәгендә илгә керсез мәхәббәт яши, шул мәхәббәт тар коллыкта да горур булып калырга көч бирә**
- 3) Туган илгә мәхәббәт – илаһи көч

4. М.Жәлилнең «Кичер, илем!» шигыреннән алынган әлеге өзектә лирик геройга бәя бирү өчен нинди символик образ кулланыла һәм ул нинди мәгънәдә килә? (2 балл):

*Чаян чага үзен соңгы чиктә,
Бөркет ярдан түбән ташлана.
Мин соң бөркет түгел идеммени,
Баш ияргә шуннан башкага!*

*Ышан, илем, шундый бөркет идем
Мин дә, соңгы минут килгәндә.
Әзер идем мәгърур канат жәеп
Ташланырга ярдан түбәнгә.*

Жавап: **бөркет образы, лирик геройның кыюлыгын, батырлыгын, баш бирмәс рухын чагылдыра**

5. М.Жәлил шәхесе белән бәйлә төбәкләр урын алган рәтне күрсәтегез (1 балл):

- 1) **Минзәлә, Казан, Мәскәү**
- 2) Волхов, Оренбург, Санкт-Петербург
- 3) Казан, Мәскәү, Арча

6. М.Жәлил әдәбиятның кайсы чорында актив ижат эше белән шөгыльләнә? Дөрәс җавапны билгеләгез (1 балл):

- 1) 1915-20 еллар
- 2) XX йөз башы
- 3) **Сугыш чоры**

7. М.Жәлилнең «Кичер, илем!» шигыре әдәбиятның кайсы төренә һәм аның нинди жанрына карый? (2 балл):

Жавап: **лирика / поэзия, гражданлык лирикасы**

8. М.Жәлилнең «Кичер, илем!» шигыреннән алынган әлеге өзектә кулланылган 2 тел-сурәтләр чарасын табып языгыз (4 балл):

*Кичер мине, илем, синең бөек
Исемең белән килеп сугышка,*

*Данлы үлем белән күмалмадым
Бу тәнемне соңгы сулышта.*

*Юк, мин сине тузан бөртегедәй
Сансыз гомерем өчен өчен сатмадым.
Волхов шаһит: изге сугыш антын
Соң чиккәчә керсез сакладым...*

Жавап: **риторик эндәш, инверсия, чагыштыру, метафора һ.б.**

9. Муса Жәлилнең «Ялгыз учак» шигырендә лирик геройга бәя бирегез.
(5 балл):

*Төн караңгы, учак яктым,
Тирә-ягым томан...
Мин диңгездә япа-ялгыз
Йөзгән кораб сыман.*

*Учагымның чаткылары
Томан ертып оча...
Чаткыларның яктылары
Киң бушлыкны коча.*

*Кызыл ялкын, телен сузып,
Уя жүрнең битен.
Мин кайвакыт я сызгырып,
Яхут жүрләп куям.*

*Томан аша ялтыраган
Утны күрмәсләрме?
Томан ертып ялтыраган
Жырга килмәсләрме?*

10. Әлеге шигырьдә автор нинди фикерләр үткәрә, учак образы нинди мәгънәләрдә кулланыла? (6 балл)

Лирик герой үз ижатының, шигъри сүзнең халык рухын уятачагына ышана. Учак образы шигъри сүз, ижат, поэзия, шигъри күнел мәгънәләрендә кулланыла.

11. Муса Жәлил ижатына хас 3 сыйфатны, үзенчәлекне атагыз (6 балл).

III. Ижади бирем (10 балл).

«Тел, Моң, Хәтер – рухның таяныч нигезе ул...» юлларына нигезләнеп, 18 жөмлөдән ким булмаган күләмдәге инша языгыз.